

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 158 (9532) | Воскресенье, июль 7, 1974 чыл | 1925 чылда тиражировалган | Өртөө 2 көп.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА, ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Бедик деңнелге совет-америк ушкуну журажышкынның түңнелдериниң дугайында

СЭКП ТК-ның Политбюрозу, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиуму, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели СЭКП ТК-ның Чингине секретары эл И. Н. Брежневтиң бедик деңнелге ушкуну совет-америк журажышкынның түңнелдериниң дугайында дымнадын көргөш, ССРЭ-биле АКШ-тын арасында харылаа-жыңыштың, тайбынык болгаш делегейни айып чөп чөрүтүүн херонге тутула ужу-дузалы Совет Эвилелиниң төлөөсүрүнүн айма-чорудуулаш болгаш ол чугаала-жышкыннарның политикти түңнелдерин долзуу-биле чүү-дүт деп көргөн.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эл И. Н. Брежневтиң, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиумунун Даргазы эл Н. В. Подгорныйн, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эл А. Н. Косыгиниң АКШ-тын Президентини Р. Никсон-биле Совет Эвилелинге 1974 чылдың июль 27-ден июль 3-ке че-дир кылган чугаалажышкыны совет-америк харылаа-ларын ажыктырып чөп чөрүтүүн арасында харылаа-ларга тайбын дүшкүрүлү чөрүтүүн улам чавырылдырып, азы-бүрү со-ниал тургузууга күрүндөр арасында харылаа-ларга тайбын кожа-кебөө догунаашкынның принциптерин боттандыра-нып илде бербишаа, ССРЭ-нин болгаш АКШ-тын улустар-нын эрге-ажыктарына, бүгү делегейге тайбынык быжы-ктарынын эрге-ажыктарына дүжүтүр.

Тайбын программанын партинын болгаш Совет күрүнеин амдыралга чыгышан чокка боттандырып турарынын ачы-ында сөөлү ийи чыда совет-америк харылаа-ларга үндө-нүп улуг өргиле болгаш СЭКП ТК-ның Политбюрозу, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиуму, ССРЭ-нин Министрлер Чө-вүлели сеткил ханышык-биле демдегел.

Баштайгы ийи—1972 чылдың май айта Москвага болгаш 1973 чылдың июльда АКШ-ка—ужуражышкынның үезинде ССРЭ-биле АКШ-тын арасында харылаа-ларын үндөсүнери, адролуң дайыны баш улуру бодурбазынын дугайында дугу-жулга, ракетата удуу камгалау системаларын кызыгарлаар дугайында керөө болгаш стратегтик халлаашкынның чөпсөп чөпсөп алаарга талазы-биле чамчык чөмчөлөр дугайында түр дугурулга дон ишкеш миды улуг ужу-дузалык докумен-тилерге, а ол ишкеш ийи күрүне арасында харылаа-ларын тайбын кожа-кебөө догунаашкынның принциптеринге үндө-сүрүнүн айткан өске-даа политикти документилерге ат салган.

Совет болгаш америк удуруччуларын ушкуну журажыш-кынын үезинде 1972-1973 чылдарда ат салдыган доку-ментилерге айттынган көп уланышкынын быжык-биле барымаалаан, ону амдыралга боттандырып өргөжөтү чү-гүлазын дугайында түңнел ийи тала кылган. ССРЭ-биле АКШ-тын арасында чарылган дугуружулга совет-америк харылаа-ларын болгаш тай-кайышык-биле азыктың кады ажылдажышкынын мөөн сонгаар-даа калыбартырып ийи тала кы-бак үндөсүнүн салып турар.

Чугаалажышкынар үезинде дайынын үнүп кээп болур айымын мөөн сонгаар-даа ажыктырып болгаш стратег-тик чөпсөккү быжыгарынын айттырып бирги чөпсөккү ишкештиги салган. Мурунда болгаш журажыш-кынар үезинде ат салган үндөсүн документилерин барым-далашып, бо талазы-биле ийи чүртүпн ракетата удуу камгалаунын системаларын кызыгарлаар дугайында, адролуң чөпсөккү чөп иштинге шөпөдөлөрүн дугу-ружушкуну-биле кызыгарлаар дугайында, стратег-тик халлаашкын чөпсөккү ишкештиги кызыгарлаарыңче улганып мөөн-даа сонгаары күжөңишкенин дугайында, күрүнеин шыжамырарында димялыг чөпсөккү уштуп, удууларыңче улганып чөмчөлөрүн алыр дугайында дугу-ружушкуну база чөдип алдыган. Бо бүгү дөргө, тайбынык болгаш бот-боттарыңга идеяжор чөрүктү быжыган, делегей-ниң адролуң чөрүтүүн чавырылдырып улам ханылаа-жы-кын ошкунга бүтүтүрүрүңгү болгаш турар.

Дайыны, өң ылагыла адролуң чөпсөккү болгаш массалыг туртаашкынын чөпсөккү өскө-даа хөвирлерин азык-лаарыңга чөдир дайынын айымын удууларыңче, боо-чөпсөккү, эң ылангыла стратегтик чөпсөккү эңгере бүдүрүп үндүрүп кызыгарлаарыңче болгаш кедизинде барып ону шүтүт соксадырыңче, дүшкүрүлү чөрүктү чавырышкынын быжыктап, ону бүгү делегейге ишкештеринче АКШ-тын бол-гаш ССРЭ-нин документилерге айттынган шиттирлериң чү-күлү принципалдыг ужу-дузалык бооп турар. Ийи талазын боттарыңга алган хулааларың күсүдир чөрүк делегейге айып чөк чөрүктү хөжөк кырында ханыларыңга илгиле болур.

Кадык камгалаунын, өнөргөтканын, чуртталганын бол-гаш түдүгүн өскө-даа хөвирлерин талазы-биле кады ажылдажыла дугайында чаа дугуружулга, өң ылангыла экономика үлетпүр болгаш техника талазы-биле кады ажылдажыла ийи кылырыңга дугайында дугуружулга ийи талазын кады ажылдажышкын улам калыбарынын хөжөңге бурунгаар улуг баам бооп турар. Дөлу деп өргө болгаш ка-йы-кайышык-даа азыкты чөрүктү барымаалаан, ийи чурт арасында харылаа-ларын хөжөңдөр, бүгү күрүнелерин өргө-дөрүн болгаш сонугурадырың түндүп өөрүп боттарыңга хулаалың делегей байламын улам ажыктырып бол-гаш делегейге кады ажылдажышкын улам калыбарынын түгүла фактору бооп турар.

Европага айыма чөк чөрүк болгаш кады ажылдажыла талазы-биле чөвүлө хулаалы чөпсөккү доозар чөрүк ол ийи талазын тайбынык туртуларыңга чүгүла ужу-дузалык болур. Чугаалажышкыны түңнелери бедик деңнелге чөвүлө хулаалы чөкү үлө доозуруга ийи болур, Евро-панын болгаш бүгү делегейни улустарынын эрге-ажы-ктарына ол дүжүтүр деп ийи тала кылган.

Чөккү Чөп чүк айттырып КНО-нун Айып чөк чөрүк чөвүленин бидиңгир резолюцияларынга үндөсүнүн, тай-бын баш-биле шиттирлеринин талазы-биле боттарынын түр-шүрүтүрүн ийи талазын башытканын улуг ужу-дузалык бооп, ону шиттирлеринде палестин улус-биле калай халаа Чөккү Чөп чүктү бүгү улустарынын дүрүм баугаар эрге-ажык-тарына база ол деңиздерин бүгү күрүнелерин бастап турар өргөңи барымаалаан кирген турар хулаалы.

Чаа совет-америк журажышкыны ССРЭ-биле АКШ-тын арасында харылаа-ларын төөгүтүңө улуг болушкуну бол, амгы үезин он чүгүла айттырып талазы-биле өлөң кып принципалдыг дугуружулаарын чөпсөккү алыртып илде-лү болгаш СЭКП ТК-ның Политбюрозу, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиуму, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели сеткил ханышык-биле демдегел турар. Совет улус болгаш чугаалажышкыны түңнелерин чангыс эл-сеткилдиң дөңкү турар.

СЭКП-ниң XIV съездинин шиттирлерин, өң хулаалы алымын Тайбын программаны, делегей хөжөңдөрүн талазы-биле азы-лунга социалист чурттарынын азы дугуруш-тун шүтүмүн амдыралга боттандырып кадым чыгышан чөк чөвүлө, империалист аргессти күштерин чөм-чөлөңкү ишкештеринге өйтүр шыжышкынын бээрине, социалист дөң каттыштырылганын быжыктарыңга, ССРЭ-нин экономик-ти болгаш политикти күчү-шыланын улам улгатырыңга, совет улустун чаагы чөрүк бидиңгир, чөп кырында бы-жык тайбынык болгаш улустарынын социал депнааңын хал-дыларыңга бүгү чөмчөлөр-биле ийи бээр шиттирлерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу, ССРЭ-нин Дээди Советинин Президиуму, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели делегей турар.

«САЛЮТ-3»: УЖУДУУШКУНУН УРГУЛУЧҮЛӨВИШААН

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП ЧЕР. (СЭТА). «Салют» эртем станциязы июль 5-те Москваны-биле 16 шак чөдип турла, черни 170 катап, он иштинде космонавтар-биле кады он ка-тал долганган. Станциянын шимчээшкенинниң пара-метрлери мындаг:

- чер кырыдан эң ырак хөмчөөли (апогея) — 276 километр;
- чер кырыдан эң чок хөмчөөли (перигея) — 265 километр.
- долганырынның үези—89,7 мнута;
- орбитаның ийленчээ—51,6 градус.

Космонавтар станцияны ажыдып киреринин

баштайгы ажылдарын кылган соонда дыштанган. Ол үеде станция Совет Эвилелиниң деңизкеринден радио-харылаа туттунмас талага ужудуң чөраан. Ээлчеглиг радио-харылаа кылып турган үеде экипажтың командирин Попович станция иштинде ажы ужудушкун программаның бүрүн дүүштүр чөрүп турарын дөңкөткөн.

Станциянын бүгү системаары чоғумчалыг ажылдап турар, чуртталга өргөңиштеринде чер кырыңга дөмөй байлаады тудуп турар. Космонав-тар Павел Попович биле Юрий Артюхиниң бай-далы эки.

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Экономикиң Дулаажыла Чөвүлелиниң 1974 чылдың июль 18—21 хүнеринде София болгаш XXVIII сессиязы-нын түңнелдерин дугайында СЭКП ТК-ның Политбюро ке-жигити, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин баштаа, Совет Эвилелиниң делегациязынн от-чөдү СЭКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ССРЭ-ния Ми-нистрлер Чөвүлели көргөн.

Сессияны шиттирлери социалист күрүнелерин аки-дүма кады ажылдажышкын улам ийи хөжөңдөрине, оларын чангыс өңи болгаш сыйык каттыжышкынын бы-жыктарыңга, делегей социализминин делегейге туруштарын болгаш ага-агарын быжыктарыңга политикти улу ужу-дузалык болур деп демдегел. Экономикти Дулаажыла Чөвүлелиниң 25 чыл азы-чорудуулашынн чөдизиниң түңнелери СЭКП-ниң, коммунист болгаш азыктың аки-дүма партиаларын социалист чурттары улам-ча бүгү талады чокулаштырып болгаш сыйык деңизтеринче улганып интернационалы политиканын тилегиңизин бүтүрүлди хөжөңи болур. Экономиканы болгаш улустун чаагы байламын көдүрүрүнүн хөжөңи, улустарын на-ционал болгаш интернационалы эрге-ажыктары алышы-даа холбаштырып турар кылаар оларын сыйык дем кат-тыштырылганын тургузуруңга социализмин үндөсүн артык күштеринин тодартып боттандырышкын ол түңнелерге ба-дыктыгыңга.

Социалист чурттарынын чангыс өңи болгаш сыйык кат-тыжышкынын мөөн сонгаар-даа бүгү талаага быжык-лаар, социалист экономикти интеграцияның Комплексти

программаны амдыралга чыгышан чөк боттандыра, Эко-номикти Дулаажыла Чөвүлелин быжыктаар, ЭДЧ-нин болгаш социализм чурттарынын экономикти кады ажыл-дажышкынын өскө-даа делегей организацияларын айма-чорудуулашын сайырапайжыдар деп чангыс эл-сеткилди шиттирлериң чөрүп Экономикти Дулаажыла Чөвүлелиниң XXVIII сессиязычө чөрүккү байырыг чагааларыңа аки-дүма партиалар болгаш күрүнеер удуруччуларынын иш-кейлерин ол фактыны СЭКП ТК-ның Политбюрозу болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели бедик-биле үндөсүн.

Экономикти Дулаажыла Чөвүлелиниң XXVIII сессия-зынын айткан чөмчөлөрүн боттандыра социалист бо-лгаш коммунист тургузушкунун согулааларын шиттир-лөрдө азы-лунга чурттарың күжөңишкенин улам-ча дөңкөт болгаш план баугаар азыктың азы-лунга кат-тыштырыңга ийи берип, а ол ишкеш социал депнааңе дөңк, тайбын болгаш делегейге кады ажылдажыла дөңк де-миселдин эрге-ажыктарыңга таарыштыр социалист дөң каттыштырылганын күчү-шыланы болгаш делегейге сал-дырыңга быжыктарыңга баран болур деп, СЭКП ТК-ның По-литбюрозу болгаш ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели саяан.

Экономикти Дулаажыла Чөвүлелиниң XXVIII сессия-зынга ССРЭ-нин делегациязынын азы-чорудуулашын СЭКП ТК-ның Политбюрозу биле ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели чүдүлүтү деп көргөн, сессиянын шиттирлерин бүрү болгаш өй-шалаа күсүдөрүн ханылар өргөжөтү чүгүла чөмчөлөрүн ажылдап кылырын болгаш боттандырып чөвүрү совет ор-таннарга дааскан.

МАШИНАЛАРНЫҢ БУДУРУКЧҮЛҮҮ ДЭЭШ

Бистик чурттуң көдө ажы-лаңынын техника талазы-биле ханырылганы соксаал чөк өвүп турар. Хөвү-шөдөрүн болгаш фермаларын ам-далышкыны көргүзүп турар «Сельхозтехника» ам-далышкыны көдө ам-далышкынын белик бүдүр-чүлүтү ажылдаарың, олар-нын ажыгарынын хуураанын удууларынын дугайында саям саям ужурут.

«Россельхозтехника» сет-пелге суурун хөжөңдөр талазы-биле бөш чөк плананын онал-дызынын күрөстөңүп турары-ны дугайында айттырып РСФСР-нин Дээди Советинин көдө ажыл-агый талазы-биле комиссиязын хурааныңа чу-галлажып көргөн. Онч ху-раан Москвага июль 4-те депутат И. Г. Малаховтун даргалаашкыны-биле бооп эр-ген.

Илетелчн — «Россельхоз-техника» Бүгү-россия кат-тыжышкынын даргазы И. В. Босовко болгаш сөс, эл чүтө чуртаалык депутаттар В. И. Шестов, Б. П. Мартынов, Г. Л. Смирнов, А. Е. Власов, В. И. Наумов, Р. И. Димов, Н. Д.

Новиков олар бо бөш чылдың эртен үш чылдың дугуруу-да бүдүрүлгө чөдөрүн тудуп, чаартырынын сетпелге ам-далы мөөнөл, сайырапайжы-дарынын талазы-биле өзөш өзөс ажылдарын кылып чөрү-түрүнн демдегелерин, 427 эа-волтарын, мастерскаяларын, хандырылганын, станцияла-рын тудуп тургусулаан. Амгы үеде каттыжышкынын состо-вында—тракторлар, комбай-нар, автомобильлер, моторлар сетпээр тускайжыгыңга 902 бүдүрүлгө чөдөрү кирин тур-рар.

Колхозтар болгаш совхоз-тарынын машина-трактор паркты-ры «Сельхозтехника» кир-жилең-биле хандырап ам-дал-дарың чөмчөлү оовула ам-дала кескү-ү-биле улгатын. Чыккы, 1973 чылда республи-канын 60 муң ажык тракторлуң болгаш комбайның 82 район-ларыга болгаш 1300 ам-дал-арыга болгаш ам-далың ам-дал-дарыңга болгаш 80 районнарда база өргөдө. Бөш чылдың оовула чылдаа Россия Федерациязынын үш муң ажык-агыйларың бол-гаш 230 районнарнын ажык-лап турары 135 муң трактор-лары болгаш комбайнынын техникти хандырылганы хаара тудар ужурут.

Амгы үеде колдуулаа-ча сет-пелге ам-далы шүтүрүлгө арганы-биле механизастар те-ларын ам-дала турар. Олар-нын саны 36 хуу өскө болгаш амгы үеде 778 кескө чөдө ту-руп турар. Ол ханылар чөк бол-гашла орнажыла пунктуал-дын база тургуурун турар. Ол чөдөр сетпелге бүдүрүлгө-лөриң күжү чыл дугуруулаа деп-дөккө ажыгарың кыр-лаавы бооп турар.

Сетпелге чөдөрүңнөң көжү-дөң ам-далыңнөң техникти хандырылганын өздөлдө-лөң хөдүлүп турарын комис-сия хурааныга база демде-гел. «Россельхозтехника» тех-никти хандырыла станцияла-рын, заводтары, мастерско-лары кылап, ам-дала кыр-рер талазы-биле үш чыл оналдызын күрөстөңүп. Бу ам-далыңнөң Новожино, Барыш болгаш Чөп Сибирь, Брскы Чөп чүк районнары-да оова багы чөрүп турар. Ол ишкеш К-700, Т-4 тракторлар-ын, автомобильлери, өскө-даа

(СЭТА-ның көрр).

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТИҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Районнуң ам-далышкыны «Республиканың колхозтары-га болгаш совхозтарыга 1974—1975 чылдарың кышта-лаашкыны хөжөңдөр мал чөмчү бөлөттөр талазы-биле чөмчөлөр дугайында» СЭКП Тыва обкомунуң бюрорунуң болгаш Тыва АССР-ниң Ми-нистрлер Чөвүлелиниң доктаа-тын таныжыл көргөн, ону детки-лашан, бо тодоралдык чылда мал чөмчүн күрүлөриң тур-гузуу ам-дал дөңк сизге кези-делдине киргенер.

Районда улуг ам-далы-ларың бирээзи — СЭКП-ниң

XXII съездин атыг совхоз-туң сизге ийири мал чөмчүн бөлөттөң кырың-даа мурун бөлөттөң, Амгы үеде Шивиле деп чөдө Монгуш Сарай-оолга удуруткан эвено шалкымын ам-дала турар. Эвенода ийи аргаттар болур. Олар 12 тонна егенин прөстэңи А Кара-Сугда Сат Округа удуруткан эвено 10 тонна сизге саррааткан.

«Алай-Малдыр» совхозтуң Бора-Чыраа салбырында Са-рылар Хөмөр-оолга удуруткан сизге 100 гектар хөй чы-лаң сизге ийири кези-делдине киргенер.

«Искра» колхозтуң сизге ийири баштайгы хүнерде 50 ам-дал гектар чөдөрү сизге Калбак-Тейде кесирген, Сиге-

М. СЕВЕН.

Дүңүт элбөк болур

Автономнуң республикада чаа дүңүттүгү таравын хулаалы алырыңга автоторларын ийи-кериң 100 муң тоннага немеш-түр улгатырған. Сибириниң 77 муң тонна тараа шыжаар зас-ваторун ам-далага кирген. (СЭТА-ның көрр).

ХОЙ КЫРГЫКЧЫЛАРЫНЫҢ КОНКУРУЗУ

Тоску бөш чылдың тодара-дыкчө дөрткү чылдына бистик республиканың малчыныры 3 муң тонна эки шынарлыг дүң-тү күрүнеге садар хулаалың. Бо хүнерде хөй кыргыкчылар чөп бурдуе түлүнткөн. Респуб-ликада 101 кыргыкчы пункт-лары хойнуң кыргыкчынын ме-ханизастаан арга-биле чөрүдүп турар. 930 муң баш хойнуң 830 муң башын механизастаан арга-биле кыргыкчы көрдүң-гөн.

Амгы үеде бүгү хойну ме-ханизастаан арга-биле кыр-гыкчыны чөдип алыры көл со-рулга болур. Ындык болганда кыргыкчыларын баш удуу ө-рөдип, бөлөттөң азы сөрүлгө колхозтар, совхозтар удурун-чуларынын мурундаа туруп турар. Хойну дүргөн кыргыкчы арга кыргыкчының күш-ажы-

Болуп эртен конкурсна Улу-Хем, Би-Хем, Танды, Эрзин районнардан 8 команда киришкен. Команда бүрүзүнүң составында 3-3 кичи кирген. Баштайгы хүнде командалар арасында маргылаа болур. Көдө ам-далыңнөң хөй кыр-гыкчы чөдөрү кыргыкчы-биле бөлөттөң каан чартын нарын дүңтүгө көдөн хойну сүрүп э-келген. Маргылаа-даа эгелзэн. Кыргыкчы бүрүзү элентриңг ханызын бөлөттөң алгаш, ту-сунайлан клеткадан хойнуң үндү-рүп алгаш кыргыкчы кирипкен. Оң чанында секундуер тут-кан судая шыгы санал турар. Кыргык доозарга судая илел-гизы кыргыкчынын шынарын хынап көрүп, хойну хачы-биле кескен бө, дүң артан бө дээр-зин көрсөш, чөгүр сан-түңчү

аңаа бижир болду. Увадаана маргылаа доо-зулган. Судая нолгогизы түң-нелин үндүргөннүн соонда эр-даа хөжөңжөн-даа командалар арасында дуржулга станциязы-нын найыралдык командалары тилкени болуп үнгенер. Ийгилики — Улу-Хем, үшкүзүн — Би-Хем районнарның ко-мандалары ээлзэнер.

Дараазында хүнде хойну дүргөн арга-биле кыргыкчы-нын хууда бири чөи дөңк маргылаады болган. Аңаа ал-ды эр, дөрт хөжөңжөн кыргык-чы киришкен. Маңаа мурунку хүнде бедик көргүзүлү бол-ган кыргыкчыларын кирген. Бо дээрге, эң-не мергендиң кичилер. Ур-даа болзаанда кыргыкчылар ам-далы доозу-пкан.

Хууда маргылаага эр улус-тан хойну дүргөн кыргыкчы-ның 1973 чылда республика чемпиону — Би-Хем райо-нуң «Өк» совхозунуң комсо-молчу малчыны Алдын-оол Монгуш бо улаада ул маргы-лаага база ийи бөлөттөгүннөң көргүзүп, чемпион адын баш катал бадыткан шыдаан. Бир хөй кыргыкчы оң көргүс-көн шыгы үш мнута дөңк үш секунда болган. Ийги чөдөн Дуржулга станциязынн төлзөңи Георгий Ошалакы, үш-күзүн — Марат Мартай-оол олар алганар.

Хөжөңжөн кыргыкчылар иш-тинден республика чемпиону атты Дуржулга станциязынн төлзөңи Валентина Бабина чаалап алган. Республиканың бөш дангыр чемпиону Васи-лиса Балтайс бир хойну кыргык-чыга Бабинадан эвээш шан

В. ЧАДАМБА. ЧУРУНТА: 1974 чылда кыргыкчыларынн республика маргылаадында тилкени бол-ган чемпионы В. Бабина биле А. Монгуш олар. Авторуңуң фотоу.

